

ÇOK SAHİPLİ SAHİPSİZLİK: ARAP BAHARI VE YENİ ÜÇÜNCÜ DÜNYACILIĞIN ÇIKMAZLARINDA FİLİSTİN MESELESİ

Umur KOLDAŞ*

Özet

Filistin sorunu geleneksel üçüncü dünyacılık yaklaşımının direniş kültürünü simgeleyen önemli en önemli örneklerden biri olagelmıştır. Düşünsel tabanını devleti aşan toplum ve birey odaklı küresel direniş kültürüne dayandıran Yeni Üçüncü Dünyacı yaklaşımlar da özellikle 2011'de başlayan Arab Baharı ya da Arap Kalkışmaları sonrasında Filistin Sorunu'na duyarsız kal(a)mamışlar ve bu sorunu söylemsel olarak sahiplenmişlerdir. Ancak söylem bazındaki bu sahiplenmişlik özelde Filistin Sorunu'nda genelde ise Yeni Üçüncü Dünyacıların küresel mücadelesinde başat sisteme ve aktörlere karşı bütünlükçü bir eylemsellik yarat(a)mamıştır. Bu makale Yeni Üçüncü Dünyacılık bağlamında söylem bazında sahiplenilen Filistin Meselesinin eylem noktasındaki sahipsizliğini irdelerken Arap Baharı sürecinde üçüncü dünya unsurları arasındaki bölünmüşlüğün, sistem-içi tutunum mücadelesinin, konumlanışsal ve yönel muğlaklığın Filistin meselesinin küresel, bölgesel ve yerel düzlemlerde ele alınışlarına da yansısını savunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yeni Üçüncü Dünyacılık, Filistin Meselesi, Arap Baharı, araçsallaştırma

MULTI-POSSESSED DISPOSSESSION: DILEMMAS OF NEW THIRD WORLDISM PALESTINIAN QUESTION IN THE POST-ARAB SPRING

Abstract

Palestinian Question has usually been considered as one of the key examples of solidarity and resistance among the traditional Third Worldist scholars and activists. New Third Worldism which is based on the ideas on a non-state centric (and a non-Eurocentric) egalitarian, democratic and popular global resistance against the dominant system did not (or could not) overlook the developments about the Palestinian Question after the Arab upheavals in 2011. Therefore New Third Worldist approaches embraced pro-Palestinian discourses in their struggle against the dominant forces of the region as well as of the world system. Possession of the

* Yrd. Doç. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs
Akademik ORTA DOĞU, Cilt 9, Sayı 1, 2014

Palestinian Question within the context of neo-Third Worldism by various actors at discursive level however, did not (or could not) result in any full fledged activism which would structurally challenge neither the existing system nor its hegemonic actors. This article assesses the concomitant processes of discursive multi-possession and practical dispossession of the Palestinian Question by various states and non-state actors within the context of Neo-Third Worldism. It investigates how the divisiveness, in-system power struggle, target ambiguity among the Neo-Third Worldist forces are reflected in the global, regional and local responses to Palestinian Question in the post-Arab Spring period.

Keywords: *New Third Worldism, Palestinian Question, Arab Spring, instrumentalization,*

Filistin sorunu tarihsel olarak “dünyanın küçük insanları” ile “dünyanın güçlülere” arasındaki ilişkilerin doğasını, kurallarını ve değerlerini sorgulayan Üçüncü dünyacılık¹ için bir dayanışma örneği olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Filistin sorunu üçüncü dünyacılık yaklaşımının başlangıcından itibaren bu düşünsel ve siyasi akımın direniş kültürünü simgeleyen önemli örneklerden biri olarak kabul edilmiştir. Arap Baharı ya da ayaklanmaları bazı akademisyenler tarafından böylesi bir direniş kültürünün yeniden ortaya çıkışının işareti olarak kabul edilmiştir. Arap ayaklanmalarını Ortadoğu’daki Batı çıkarlarının taşeronu sözümona bir Vestfalyan devlet-merkezliliğe ulusaşırı/ulusaltı toplumsal başkaldırıları olarak değerlendiren böylesi bir okuyuş, bazı düşünsel zeminlerde üçüncü dünyacılığın yeni bir kavramsallaştırılmayla canlandırılması ve Filistin sorununun da bu bağlamda yeniden irdelenmesi çabalarını doğurmuştur. Nitekim Yeni Üçüncü dünyacılara göre üçüncü dünyacılık her ne kadar Vestfalyan bir yapı içinde oluşsa da her zaman bu yapıyla uyum içinde olmamış, gerek düşünsel altyapısı gerekse direniş kültürünün niteliği açısından bir devlet-öteliği ve devlet-dışı unsurları içermiştir².

Yeni üçüncü dünyacılık temelde geleneksel üçüncü dünyacılığın çıkış noktası olan Bandung ilkeleri çerçevesinde üçüncü dünyacılığın politik gerçekliğinin sürekliliği vurgusuna, hiyerarşi karşıtlığına, hegemonyaya karşı farklı yöntemlerle mücadele vermenin gerekliliğine ve Avrupa merkezli olmayan bir evrensellik savunusuna dayanmaktadır³. Devlet merkezli

¹Abdul Karim Bangura, “Toward a Pan-Third Worldism: A Challenge to the Association of Third World Studies”, *Journal of Third World Studies*, Cilt.20, Sayı.1, ss.13-17

²Balakrishnan Rajagopal, “Counter-Hegemonic International Law: Rethinking Human Rights and Development as a Third World Strategy”. *Third World Quarterly*, Cilt 27, Sayı 5, 2006, ss. 767-783

³Ali Murat Özdemir, Göksu Uğurlu, Ebubekir Aykut, “Üçüncü Dünya Küreselleşirken: Uluslararası Düzenlemenin Değişen Eleştirisi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 45, Sayı 1, 2012,

geleneksel üçüncü dünyacılığın zaman içinde sömürü düzenine eklenerek onun aracına dönüştürüldüğüne dikkat çeken yeni üçüncü dünyacılar toplumlarının ezilmişliklerini üçüncü dünyacı söylemi kullanarak kendi meşruluk tabanlarını pekiştirmek için kullanan sözümona üçüncü dünyacı devletleri de eleştirmektedirler. Bu anlamda yeni üçüncü dünyacılar ulus-devlet merkezli kalkınma projelerini hegemonya karşıtı bütünlüklü bir madunlar direnişine tercih ederek sömürü yapısının yeniden üretilmesine katkı koyan “devletlerin Bandung’u” yerine altsınıflar ve ezilmişler arasında eşgüdümlü bir şekilde müzakere edilerek küresel hegemonyal yönetime alternatif ekonomik, siyasi ve insani projeler oluşturabilecek “halkların Bandung”nu önermektedirler⁴.

Geleneksel üçüncü dünyacılığın Soğuk Savaşın baskıcı ve merkezizetçi blok dinamikleri nedeniyle Bandung ruhunu hayata geçiremediğini savunan yeni üçüncü dünyacılar geleneksel devlet-merkezli ve sivil toplumu baskı altında tutan otoriter siyasi rejimlerin oluşturduğu bağımlı-kalkınmacı bir üçüncü dünyacılıktan daha demokratik, sivil toplumun ve madunların taleplerine duyarlı, eşitlikçi-kalkınmacı, yeni bir üçüncü dünyacılığa geçişin gerekliliğine vurgu yapmaktadırlar⁵. Yeni üçüncü dünyacılar, başat emperyal küreselleşme karşıtlığında Bandung ruhunu muhafaza ederken ulus-devletlerin koalisyonuna bel bağlayan bir direniş kültürü yerine ulusal karşı koyuşları göz ardı etmeyen ancak ulus-altı, ulus-üstü, ulus-aşırı birçok düzeyde gerçekleşecek çok cepheli direnişçi bir yaklaşımın gelişmesi gerekliliğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda, üçüncü dünyacı devletlerin bir noktadan sonra neo-liberal ekonomik sömürü yapılanmasının araçlarına dönüşmekten kurtulamadığını savunan yeni üçüncü dünyacı yaklaşım, sömürü karşıtı devlet-dışı küresel ve yerel direniş hareketlerini desteklemektedir. Yeni Üçüncü dünyacılara göre üçüncü dünyacı direniş kültürü söylemsel düzlemde üçüncü dünyacı ve sömürü karşıtı olduğunu iddia edip üçüncü dünya toplumlarını ezen ve zamanla küresel faşizan bir sömürüye eklenerek onun bir aracı haline gelmiş olan sözümona ulus-devletlerin egemenlik kaygılarından ve siyasi tekel hırslarından arındırılmalıdır⁶.

Yeni Üçüncü Dünyacılar, küresel sömürü karşıtı direniş kültürünün birbirini tamamlayacağına inandıkları belli başlı bayrak taşıyıcılardan bahsederler. Bunlardan biri sistem düzeyinde faaliyet gösteren “küresel adalet

ss.21-50.

⁴Kinhide Mushakoji, “Bandung Plus 50: A Call for Tri-Continental Dialogue on Global Hegemony.” *Inter-Asia Cultural Studies* Sayı 6 , 2005, ss. 510-522.

⁵Cho, Hee-Yeon, “‘Second death’, or revival of the ‘third world’ in the context of neo-liberal globalization”, *Inter-Asia Cultural Studies*, Cilt 6, Sayı 4. 2005, ss. 497-509

⁶Rajeev Patel ve Philip McMichael, “Third Worldism and Lineages of Global Fascism: the Regrouping of the Global South in the Neoliberal Era”, *Third World Quarterly*, Cilt 25, Sayı 1, 2004, ss.231-54,

ve barış hareketleri” gibi toplumsal direniş yapılanmalarıdır. Devlet-sermaye ilişkisinin ve devletlerin sömürü sistemi için araçsal öneminin farkında olan bu yapılanmalar Üçüncü Dünyacılığın sömürü karşıtı duruşunu “yeni uluslararasılık” yaklaşımının ötesine taşıyarak geleneksel üçüncü dünyacılığın devlet merkezli yörüngesini terkeden yeni bir hükümlanlık anlayışı temelinde yeni bir direniş kütürü ve pratiğı oluşturmaya hedeflemektedirler⁷. Küresel sömürü karşıtı direnişin ikinci önemli ögesi ise sistem içi ezilmişliklerini ve sistemin değışik ihtiyaç tatmini alanlarındaki (ekonomi, kimlik, çevre, vb) maduniyetlerini/tatminsizliklerini ulus-devlet odaklı indirgemeci direnişsel sınırlılıkların ve ikilemlerin ötesine geçerek daha karmaşık bir yerel hükümlanlık anlayışı üzerinden isyana dönüştüren toplum hareketleridir⁸. Yeni üçüncü dünyacılar devletlerin üçüncü dünyacılık hareketi içinde araçsallaştırılabilmeleri ihtimalini tamamen yadsımazlar. Ancak sistemin ekonomik ve ideolojik yeniden üreyişinin/üretilişinin aygıtı haline gelmiş olan devletlere karşı yerel ve küresel düzeyde gerçekleştirilecek olan her türlü direniş ve kalkışmayı desteklerler. Bu anlamda yeni üçüncü dünyacı bir bakış açısından değerlendirildiğinde Arap Baharı Ortadoğı’da bazıları bir zamanlar üçüncü dünyacılığın bayraktarlığını yapmış olan sistem taşeronu otoriter ulus-devlet yapılarına karşı gerçekleştirilen bir madunlar isyanından ibaret değıildir. Arap Baharı’nın yeni üçüncü dünyacılar açısından önemi (özellikle ilk zamanlarında) Ortadoğı’da sisteme eklenerek ya da entegre olarak küresel sömürü düzeninin bir parçası haline gelen Batı menşeli sözüm ona Vestfalyan devlet yapılanmasını sarsabilme ve sistem karşıtı bir direniş kütürünün kıvılcımını yakabilme potansiyelinden kaynaklanmıştır.

Bu makalenin amacı Arap ayaklanmalarının Ortadoğı’daki Vestfalyan yapıya (ki yapının ne kadar Vestfalyan olduğı bile önemli bir tartışma konusuyken) sistemsel bir başkaldırı olup olmadığını yeni üçüncü dünyacı bir perspektifle tartışmaktan ziyade Arap Baharı sonrasında Filistin sorununun yeni üçüncü dünyacı olduğı iddia edilen yaklaşımlar içinde uluslararası arenadaki çeşitli unsurların çıkarları doğrultusunda araçsallaştırılmasındaki sürekliliğın ve çok sahipli sahipsizliğinin irdelenmesidir. Nitekim Arap ayaklanmalarının ortaya çıkardığı başarısız ya da düşkün devletler ortamında Filistin sorunu geleneksel üçüncü dünyacılık dönemindeki gibi bölgesel başat Arap devletlerinin söylemsel aracı olmaktan çıkıp mevcut karmaşık yapı içinde bir çok devlet-altı ya da devlet-aşırı yapılanmanın direniş söylemlerinde araçsallaştırılan bir konu haline gelmiştir. Bu bağlamda bu makalede Filistin sorununun yeni üçüncü dünyacı direniş kütürünün bayrak taşıyıcı bir konusu olup olmayacağından çok bu sorunun yeni üçüncü dünyacılık diye adlandırılan sistemsiz ve muğlak düşünsel yaklaşımların çıkmazlarında Filistinliler de dahil

⁷A.g.e.

⁸A.g.e

olmak üzere birçok aktör tarafından kendi mikro-milliyetçi, etno-sekteryan, dinci, ya da diğer ideolojik projelerinde araçsallaştırılmaya devam ettiği savunulmaktadır. Yeni araçsallaştırmanın dinamiklerini ve yeni dünyacılık şeklinde tanımlanmaya çalışılan düşünsel zeminin Filistin sorunu temelli uluslaşırı bir direniş kültürü oluşturmadaki yetkinsizliğini doğru okuyabilmek için Filistin sorunu ile üçüncü dünyacılığın tarihsel ilişkisini iyi bir şekilde çözümlemek gerekmektedir.

Değişik ülkelerde farklı şekillerde algılsa ve uygulama alanında ciddi farklılıklar olsa da Pan-Üçüncü dünyacılık hareketi temelde dünyadaki alt sınıfların ve ezilmekte olan toplumların taleplerini, haklarını, özgürleşme isteklerini, kendi kaderlerini tayin edebilme yetkinliklerini artırmalarını, kendi kendilerine yeterliliklerini geliştirmeyi ve uluslararası ilişkilerin demokratikleşmesi ile daha eşit bir küresel düzeni amaçlamaktaydı.⁹ Bu amaçlar doğrultusunda bazı üçüncü dünyacılar Filistin mücadelesini liberal sistemin öngördüğü politik-ekonomik yapılanma modellerine alternatif bir toplumsal dönüşüm aracı olarak görürken diğerleri ise emperyalist ve anti-emperyalist güçler arasındaki bir çatışma örneği olarak değerlendirdi. Fuad Ajami'nin de içinde bulunduğu bu düşünelere göre Filistin sorunu odaklı çatışma özünde gerillavari üçüncü dünya muhalif hareketi ile Batı emperyalizminin kurulu devlet anlayışı arasındaki çekişmenin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştı¹⁰. Ancak pratikte Filistin meselesi üçüncü dünyacı idealistlerin öngördüğü bir yapı-bozumcu ya da yapı-dönüştürücü bir mücadelenin ana cephelerinden birine dönüşmemiştir. Sonuçta hem üçüncü dünyacı dayanışma söylemi hem de Filistin odaklı mücadele söylemi Ortadoğu'da gerek Pan-Arap milliyetçiliğinin gerekse ulus-devlet milliyetçiliklerinin başat söylemleri içinde muğlaklaşarak bölgedeki hakim yönetimlerin dış politika amaçları doğrultusunda araçsallaştırılmışlardır. Benzer bir araçsallaştırma Filistin liderliğince de yapılmıştır. Örneğin Filistin sorununun simge isimlerinden ve Filistin toplumunun en önemli liderlerinden biri olan Yaser Arafat'ın söylemlerinde üçüncü dünyacılığın direniş kültürünün Filistin meselesine endekslenerek bu yaklaşımı Filistin milliyetçiliğinin söylemsel aracı haline getirme çabasını gözlemlemek mümkündür.

Edward Said'in de belirttiği gibi özellikle 1990'lı yıllara kadar Filistinliliğe, Filistin kültürü, tarihi ve toplumuna dair başat bir düşünce sistematiğinin ve kuramın olmayışı¹¹ Filistin sorununun tarih içinde başta üçüncü dünyacılık olmak üzere değişik anaakımların alt düşün ve pratik

⁹A.g.e.

¹⁰ Fuad Ajami, *The Arab Predicament*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.47

¹¹Edward Said, *After the Last Sky: Palestinian Lives*, New York, Pantheon Books, Helga Tawil, "Coming into Being and Flowing into Exile: History and Trends in Palestinian Film Making", *Nebula*, Cilt 2, No.2, Haziran, 2005, ss.113-140.

alanlarında değerlendirilmesine ve bu çerçeveler içinde farklı biçimlerde araçsallaştırılmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Filistin sorununun yakın döneme kadar diğer düşünce sistematiklerine eklenmesinin temel sebeplerinden biri Filistin'in/Filistinliliğin çevresinde örüleceği ve Filistin sorununun kendisine atıfla daha analitik ve sistemli bir şekilde irdelenebileceği bir düşünsel, söylemsel ve uygulamaya dönük bir merkez yoksunluğudur. Ancak bu merkez yoksunluğu tek başına Filistinlilerden kaynaklanmamaktadır. Bu yoksunluğu besleyen en önemli etmenlerden biri bölgede ve dünyada değişik düşünce sistematiklerinin bayraktarlığını yapan aktörlerin üçüncü dünyacılık ve Filistin sorunu örneğinde olduğu gibi bu sistematığın özdeğerlerini içselleştirmek ve sorunun özünüyle ilgilenmek yerine bu sistematığı ve sorunu araçsallaştırmasıdır. Nitekim Filistin sorunu tarihsel olarak yalnızca Filistinliler ve İsraililer arasında çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmemiş ve gerek bölgesel gerekse uluslararası aktörlerin başatlık rekabetinde ve uluslararası ilişkilerinde önemli bir mücadele alanı olarak kabul edilmiştir. Bu mücadele alanı içinde Filistin sorununun Arap yoğunluklu Ortadoğu ülkelerinde Üçüncü dünyacılık bağlamında algılanışı ve bu ülkelerin siyaset üretme/uygulama süreçlerine yansıtılışı Arap Baharı'na kadar çoğunlukla bölgenin yapı-içi (sistem-içi) çelişkilerinin gölgesinde gerçekleşmiştir. Öyle ki, Mısır, Libya, Suriye, Tunus gibi Filistin sorununun uluslararası alanda bayraktarlığını yapan ülkelerdeki siyasi yapılanmaların otoriter/totaliter niteliği ve kendi madunlarına yönelik baskıcı tutumları üçüncü dünyacılık anlayışının öz değerleriyle bağdaşmayan bir durum ortaya çıkarmıştır.

Arap Baharı'na kadarki dönemde Arap liderlikler tarafından rejimsel veya kişisel amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılan Filistin Sorunu, Arap Baharı sonrası bölge ülkelerinde ortaya çıkan çoklu ve karmaşık yapıyla birlikte yeni bir söylemsel ve pratik boyuta taşınmıştır. Arap Baharı ilk dönemlerinde Filistin sorununa ve üçüncü dünyacılığa yeni bir açılım getirme potansiyeli olan bir süreç olarak düşünülmüş ancak sürecin evrilişi bunun böyle olamayabileceğini göstermiştir. Arap Baharı sürecinde Filistin Sorunu'nun bu ülkelerdeki yönetsel seçkinlerin veya otoriter devlet yapılanmasının söylemsel ve pratik tekelinden kurtularak üçüncü dünyacılığın (özdeğerleri açısından bakıldığında) bu sorunun gerçek sahibi / muhattabı olarak düşünülebilecek Arap toplumlarına, madunlarına teslimi sürecinin gerçekleşip gerçekleşmediği önemli bir tartışma konusudur. Arap Baharı, Ortadoğu'da sosyo-politik toplumsal hareketlerin ulusaşırılaştıklarında devlet-merkezli yapıyı zayıflatma ve ulus-devletlerarasındaki çatışma anlayışının sürekliliğine dayalı Vestfalya düzenini sarsma noktasında ne kadar etkili olabileceğini bir kez daha göstermiştir. Arap ülkelerindeki rejim-karşıtı toplumsal kalkışmaların ulus-devlet hükümlerini ifade eden ülke sınırları içinde kalmayıp ulusötesi bir nitelik kazanması, bölgedeki halk tabanlı hoşnutsuzluğun yalnızca

belli bir rejime değil bölgenin siyasi ve sosyo-ekonomik ilişkilerini kontrol eden ve Vestfalya sisteminin uygulayıcısı olan tüm baskıcı devlet yapılarına karşı olduğuna işaret etmektedir. Bu anlamda Arap Baharı kendisinden önce Vestfalya düzenine karşı çıkışın sistemli ifadeleri olarak öngörülen Pan-Arapçı ve Pan-İslamcı uluslararası hareketlerden¹² daha sistemsiz ama onlardan daha yapıbozucu bir toplumsal kalkışmanın öncüsü olmuştur. Bu sürecin Pan-Arapçı ve Pan İslamcı örneklerde olduğu gibi zamanla Vestfalya düzenine eklenip eklenmeyeceğini ya da o düzenin başat aktörleri olan ulus-devletlerce araçsallaştırılıp araçsallaştırılmayacağını öngörmek için henüz çok erkendir. Arap Baharı sonrasında oluşan çoklu ya da bölünmüş yapı yeni üçüncü dünyacılık benzeri uluslararası sistem-karşıtı toplumsal hareketler için bir çıkış noktası yaratabileceği o gibi Vetsfalya düzeninin daha küçük ya da bütünleşik devlet yapılanmalarıyla yeniden üretilmesine de imkan tanıyabilir.

Bu sistem karşıtı kalkışmaları anlamaya çalışırken yeni bir üçüncü dünyacı düşünce sistematüğinden yararlanmak mümkündür. Ancak bölgesel aktörlerin uluslararası ilişkilerinde Filistin sorununun özüne yönelik samimi bir yaklaşım geliştirilmedikçe ve bu ülkelerin dış politikalarındaki araçsal niteliği devam ettikçe ne Arap Baharı'nın ne de başka dönüm noktalarının sistem düzeyinde bir farklılık yaratması mümkün olacaktır. Bir başka deyişle, yeni üçüncü dünyacı bir yaklaşım Filistin sorunun araçsallaştırılmasının ötesine geçmek ve kuramsal çerçeve olarak kullanma açısından çok yararlı bir düşünsel duruş geliştirme olanağı sağlamakla birlikte Filistin sorununun tarihsel çok sahipli sahipsizliğini çözebilecek ya da yeni bir sistemsel direniş kültürü geliştirebilecek bir açılım getirip getiremeyeceği bu makalenin ana tartışma konusunu oluşturmaktadır. Bu anlamda Arap Baharı'nı Filistin sorunu ve Ortadoğu'nun uluslararası ilişkileri bağlamında doğru bir şekilde okumak ancak bu sürecin yerel, ulus-altı, ulusal, alt-sistemsel ve sistemsel düzeydeki dinamiklerine doğru ve tutarlı atıflar yapmakla mümkün olabilir. Nitekim sistemsel ve sistem-içi dönüşümlerin Ortadoğu ülkelerinin uluslararası ilişkilerindeki etkilerini doğru analiz etmeden Arap Baharı'nın çok boyutluluğunu ve karmaşıklığını analitik bir biçimde çözümlmek ve tartışmak sürecin bütünlüklü analizini zorlaştırabilir. Bu nedenle Arap Baharı'nı ve Filistin meselesini değişik düşünce sistematikleri bağlamında değerlendirirken sistemsel, bölgesel ve yerel dinamikler arasındaki bağlantıları başat sistemin yapısı, tutarlılıkları ve çelişkileri ile de ilişkilendirerek irdelemek gerekmektedir.

Bu tartışmalardan hareketle bu makale Filistin sorununun üçüncü dünyacılık anlayışı çerçevesindeki evrilişi ve Arap Baharı'nın bu evrim sürecindeki dönüşümsel etkilerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Bir başka

¹²Raymond Hinnebusch, *The International Politics of the Middle East*, Manchester University Press, Manchester, 2003, ss.5-6

deyişle bu makalede Filistin sorunun üçüncü dünyacılık yaklaşımı bağlamında bölge ülkelerinin uluslararası ilişkilerinde tarihsel olarak nasıl konumlandırıldığı ve Arap Baharı sonrasında bu konumlandırılıştaki süreklilik ve değişimler ülke örneklerine atıfta bulunularak tartışılacaktır. Bu doğrultuda makalede sırasıyla üçüncü dünyacılık düşünsel sistematığının genel nitelikleri ve Filistin sorunuyla bağlantısı, bu düşünsel sistematik içinde Filistin sorununun bölgedeki ülke yönetimlerinin uluslararası ilişkilerindeki konumlandırılışı ve dış politika uygulamalarındaki araçsallaştırılmasının tarihsel arkaplanı ve Arap Baharı sonrası bölgedeki aktörlerin Filistin sorununa bakışlarının yeni bir üçüncü dünyacı aktivizme yol açıp açamayacağı incelenecektir.

Üçüncü Dünyacılık İdealizminden Ulus Devlet Pragmatizmine Filistin Sorunu

Mark T. Berger üçüncü dünyacılığın evrilişinde üç tarihsel dönemi irdeler. Berger 1950'ler ve 1960'ları üçüncü dünyacılığın doğuşu, 1960'lardan 1970'lere kadar olan dönemi üçüncü dünyacılığın altın çağı ve 1980'lerden itibaren 2000'li yılları da içine alan dönem ise Bandung Konferansı ile başlayan üçüncü dünyacı döneminin bitişi ve genel olarak üçüncü dünyacılığın etkisizleşme yılları olarak dönemselleştirir¹³. Üçüncü dünyacılığın ilk dönemini şekillendiren ana dinamikler sömürge altında bulunan Asya, Afrika, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkeleri tarafından gerçekleştirilen ulusal bağımsızlık mücadeleleri ile belirli bölgeselcilik hareketleridir. Bu anlamda bu dönemde üçüncü dünya bilinçliliği ulusal düzeyde değişik toplumların sömürge yapılarından bağımsızlaşma pratiklerinin, alt-sistem düzeyinde ise Pan-Asyacı, Pan-Arapçı, Pan-Afrikacı ve Pan-Amerikacı bölgesel söylem ve uygulamalarının etkisinde gelişmiştir. Bu dönemde Ortadoğu özelinde Arap dünyasındaki sömürge karşıtı direnişleri ve bağımsızlık hareketlerini, Nasır liderliğindeki Pan-Arapçı hareketi, Suriye ve Mısır arasında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla somutlaştırılmaya çalışılan Arap odaklı bir üçüncü dünya dayanışması denemelerini, 1945'te kurulan Arap Birliği'nin artan faaliyetlerini üçüncü dünyacı bu direniş kültürünün ilk ve yetkinleşme arayışındaki örnekleri olarak tanımlamak mümkündür. Bu dönemde Filistin meselesi gerek ulusal bağımsızlık mücadelelerinin gerekse Pan-Arapçı yaklaşımların ön plana çıkardığı konulardan biri olmuş ve İsrail'e karşı Filistinlilerin yanında verilecek mücadelenin aslında bu ülkenin ortaya çıkışına katkı koyan sömürgeci devletlere karşı verilecek bir mücadeleyle özdeş olduğu vurgulanmıştır. Nitekim bu dönemde kurulmuş olan Arap Birliği'nin

¹³Mark T. Berger, "After the Third World? History, destiny and the fate of Third Worldism", *Third World Quarterly*, Cilt 25, Sayı 1, 2004, ss.9-39,

faaliyetlerini odaklandığı konu Filistinlilere İsrail’le mücadelelerinde verilecek desteğin niteliği ve niceliği olmuştur¹⁴.

Üçüncü dünyacılık yaklaşımının Arap ülkeleri arasında bir sistemli direnişin yapı-oluşturucu bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkışına kadar bağımsızlıklarını yeni kazanmış ya da henüz pekiştirme çabasında olan bu ülkelerin Filistin sorununa yönelik ürettiği politikalar bölgedeki etkinliklerini devam ettirmekte veya kurmakta olan İngiltere ve ABD gibi başat aktörlerin politikalarına karşı bir duruş sergilemekten uzak olmuşlardır. Hatta bazı bölge tarihçilerine göre Mısır, Ürdün, Suriye ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin 1930’lardan Nasır dönemine kadar izlemiş oldukları politikaların çoğu İngiltere’nin İkinci Dünya Savaşı öncesi üretmekte olduğu ana-damar politikaların yan ürünleri olmaktan öteye gitmemiştir¹⁵. Bu sınırlılığın önemli bir nedeni de söz konusu ülkelerde Filistinlilere destek vermek için Pan-Arapçı söylem altında ortaya konmuş etkinliklerin Arapçı vurgularına rağmen özellikle bu ülkelerdeki politik seçkinler arasında *Iraklı*, *Suriyeli* ve *Mısırlı* kaygılar içermesi olmuştur.

1948 Savaşı yukarıda belirtilen Arapçılık-ötesi kaygıların uygulamaya geçirildiği önemli bir örnek olaydır. Bu savaş sırasında başat Arap ülkelerinin tutumu ve Filistin’i Filistinliler ya da Arap halklarının kardeşliği adına değil kendi ulusal ve bölgesel çıkarları doğrultusunda kurtarma pratikleri Arapçılık yaklaşımının iç tutarlılığına önemli bir zarar verirken Arap ülkelerinin Filistin hakkındaki söylemleri ve uygulamaları arasındaki ikiciliği de yansıtmıştır. Musa Alami’nin belirttiği gibi Filistin’i Arap halkları adına ve Filistinliler için kurtarma söylemi ile savaşın ilerleyen aşamalarında ön plana çıkan Filistin bölgesinde baskın duruma gelme ve diğer Arap ülkelerinin baskınlığını engelleme kaygılarının yönlendirdiği ulus-devlet merkezli mikro-milliyetçi pratikler bu ikiciliği ortaya koymak açısından gayet önemlidir¹⁶. Bu pratikler Mısır lideri Cemal Abdül Nasır önderliğinde 1950’lerin ortasında serpilmeye başlayan ve 1970’li yılların başına dek baskın bir ideoloji olarak Arap kamuoyları ve siyasi alanını belirleyen *devrimci Arap milliyetçiliği* çerçevesinde bastırılmıştır. Ancak bu politik edimler bu dönemde bile Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Arap liderliklerinin Nasır karşıtı duruşlarında eyleme dökülmüş ve Arapların birleşmesi misyonunun gerçekleştirilememesiyle birlikte de yeniden ve daha etkin bir şekilde uygulama alanı bulmuşlardır¹⁷.

Nasır ve Kaddafi Filistin meselesini 1950’lerde Ortadoğu’da da gerçekleşmesi geniş kitlelerce umut edilen üçüncü dünyacı devrimin liderliğini

¹⁴A.g.e. s.17

¹⁵Aaron S. Klieman, “The Arab States and Palestine”, Elie Kedourie ve Sylvia G. Haim (der.) *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, Frank Cass, Londra, 1982, s.119

¹⁶A.g.e., s. 135

¹⁷ Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği Zaferden Uyuşmazlığa*, Literatür, İstanbul, 2004, s.321

üstlenmek için araçsallaştırmaya çalışmışlar ve bu bağlamda bu sorunu devrimci sembolizmin önemli bir bileşeni haline getirmişlerdir. Ancak devrimci söylem ile eylem arasında bir öz tutarlılık yaratamamaları yani söylemde devrimci, eleştirel ve [ABD ve SSCB gibi] hegemon güçlere karşı yumruğunu kaldırırken¹⁸ eylemde ise bu gibi başat aktörlere yönelik pragmatik politikaları tercih etmeleri, bu ülkelerin Filistin'e dair söylemlerinin eylemsel alana dökülebilirliği anlamında da ciddi sorunları beraberinde getirmiştir ve bu ülkelerin devrimciliğinin de sorgulanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda Filistin sorunu zamanla Mısır ve Libya dış politika yapıcılarının gündeminde dönem dönem canlandırılarak araçsallaştırılan sıradan bir konu haline gelmiştir. Filistin sorunu/mücadelesi Pan-Arapçılık ve üçüncü dünyacılığın bölgesel liderliğini yürütmeyi amaçlayan Nasır tarafından başat ülkelerin baskın ideoloji ve politikalarına karşı direnişin simgesi olarak bayraklaştırılrsa da Nasır'ın bu sorunun çözümündeki yetersizliği¹⁹ ve meselenin çok boyutlu dinamiklerine yoğunlaşmaktansa Pan-Arapçı ideoloji açısından pratik değerini ön plana çıkarması²⁰ konuyla ilgili söylem ve uygulama arasındaki ikiciliği ve uyumsuzluğu bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda her ne kadar Filistin sorunu özellikle 1956 Savaşı sonrasındaki ilk on yılda Mısır liderliğinde sınıran aşan bir konu olarak üçüncü dünyacı ve Pan-Arap söylem ve pratiğinin Batı'ya karşı direniş kültürünün en önemli hareket noktası olsa da 1967 savaşı sonrasında Nasırizmin 1970'lerin sonuna doğru ise Mısır'ın politika değişikliğine gitmesiyle birlikte pratikte etkinsizleşmiştir. Nitekim Nasır sonrasında Mısır hem üçüncü dünyacılığın bölgesel liderliğinden hem de Ortadoğu'da Pan-Arapçılığın başat aktörü olma konumundan uzaklaşmış ve dolayısıyla bu iki direnişçi politik dünya görüşünün önemli simgelerinden biri olan Filistin direnişinin de Mısır dış politika pratiklerinin ana belirleyeni olmasından kaçınmaya başlamıştır. Bu bağlamda özellikle Nasır sonrası dönemde Mısır, Suriye, Irak ve Cezayir'deki rejimler Filistin'in özgürlüğe kavuşması ve Arap birliğinin inşası politik ve ekonomik anlamda üçüncü dünya bağımlılığının azaltılması ve emperyalizmin etkinsizleştirilmesi gibi konulara daha çok vurgu yaparak kendi yönetsel söylemlerine başat bir şekilde yansıtılmışlardır. Ancak başat söylemlerinde bu tür konuları ön plana çıkaran bölge rejimlerinin temel kaygıları bu konuların özüne yönelik yapı dönüştürücü politikalar üretmekten ve sorunlara çözüm bulmaktan çok kendi iktidarları için hem kendi halkları hem de bölge toplumları nezdinde saygın bir meşruluk

¹⁸Mehran Kamrawa, *The Modern Middle East: A Political History since First World War*, University of California Press, London and New York, s.138

¹⁹Louise Fawcett, *International Relations of the Middle East*, Oxford University Press, Londra, s.96

²⁰ Michael Doran, *Pan-Arabism before Nasser: Egyptian Power Politics and the Palestine Question*, Oxford University Press, New York, s.196

tabanı oluşturmak olmuştur²¹. Bu ulusal ve bölgesel muhalif duruş ve uygulamalar 1960'lı ve 1970'li yıllarda Soğuk Savaş'ın da etkisiyle beraber yerini daha radikal ve sosyalist bir yaklaşıma bırakmıştır. Bu dönemde eşitsizliklerin azaltılacağı yeni bir uluslararası ekonomik düzen uzgörüsü ortaya koyan üçüncü dünyacılık kapitalist ekonomik yapılanma ve uygulamalara sosyalist ya da radikal alternatifler yaratma arayışında olmuştur. Bu dönemde Cezayir'in bağımsızlığını ve sonrasında Ahmed Ben Bella ve Houari Boumedinne liderliklerinde kurmuş olduğu popüler sosyalist rejimin Fransa'ya karşı ortaya koyduğu direnişi, Nasır'ın Arap sosyalizmi söylemleriyle bölgede artan etkinliğini, Libya'da Nasır hareketinden esinlenen radikal bir rejimin Muammer Kaddafi liderliğinde iktidara gelişini, Suriye ve Irak'ta sosyalist söylemli Baas hareketinin yükselişini, üçüncü dünyacı yaklaşımın dönüşümü çerçevesinde irdelemek mümkündür.

Üçüncü dünya ülkelerinin 1980'lerin sonuna kadar İsrail'e bakışına ve politikalarına da etki edebilen bu imaj "Ortadoğu'da Batı merkezli ve destekli yayılcı yerleşimci uygulamalarının bayrak taşıyıcısı" imajıydı. Bu anlamda bu ülkeler tarafından İsrail yayılcılığının temel ideolojisi olarak kabul edilen Siyonizm üçüncü dünyacılığın direniş simgesi haline gelen Filistin imgesine diametrik olarak karşıt²² bir düşünce sistematiği olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda üçüncü dünyanın genelinde Filistinliler sömürgeleşmenin kurbanları olarak görülürken İsrail de bu sömürgeleşme yoksunluğun, mülksüzleşme ve yoksullaşmanın sorumlusu olarak addedilmiştir. Ancak her ne kadar söylemsel düzlemde özellikle Arap üçüncü dünya ülkelerinde bu görüş yaygın bir görüş olarak kabul ediliyor olsa da politika pratikleri ve eylemlilik açısından bakıldığında üçüncü dünya ülkeleri arasında yeksenak Batı ve sömürge karşıtı bir duruşun olduğundan söz etmek de o kadar kolay değildir. Nitekim Doğu Timur, Kamboçya ve daha birçok başka konuda olduğu gibi üçüncü dünya ülkeleri Filistin konusunda da Batı merkezli kolonyalizm karşıtı sağlam bir siyasi düşünce sistematiği ve eylemliliği geliştirecek ve uygulamaya koyacak bir politik blok oluşturmaktan uzak olmuşlardır²³. Ancak buna rağmen İsrail'le iyi ilişkiler içinde olan Zaire ve Honduras gibi üçüncü dünya ülkeleri bile söylemsel düzlemde Filistin konusuna ve olası Filistin devletine olan desteklerini ifade etmekten çekinmemişlerdir²⁴. Kapitalist dünyanın değerlerine ve bu değerleri dünyanın geneline yayarak kendi hegemonyalarının meşruluk tabanını genişletmeyi amaçlayan liderlerine karşı bir örgütlü direnişi salık veren Üçüncü Dünyacı yaklaşımın Orta Doğu'daki iç tutarlılığı bölgede 1950

²¹ Ghassan Salame, *Democracy without Democrats*, s. 87

²² Benjamin Beit-Hallahmi, *The Israeli connection: who Israel arms and why*, Londra, I.B. Tauris Publishers, 1987, s.178

²³ A.g.e

²⁴ A.g.e

ve 1960'lerde bu yaklaşımın öncülüğünü yapan Mısır gibi bir ülkenin Sedat ve Mübarek dönemlerinde aşamalı olarak uluslararası kapitalist yapıya eklenmesiyle aşınmaya başlamıştır. 1980'lerdeki infitah politikaları Arap rejimlerinin neo-liberal dönüşümün ekonomi politliğini içselleştirmeye başlamasının ilk adımlarını oluşturmuştur. Bölgede üçüncü dünyacılığın bayraktarlığını yapmış olan Mısır gibi Arap rejimlerinin bu uygulamaları neo-liberal başat sistemle uzlaşmayı temsil etmekteydi. Bu uzlaşma aslında Nasır döneminde liberal sistem karşısında bir tehdit olarak görülen üçüncü dünyacı direniş kültürünün yumuşaması ve başat sistemle bütünleştirilerek evcilleştirilmesi yönünde önemli bir dönüşümün de dönüm noktası olmuştur. Bu anlamda bölgedeki otoriter yönetimler iktidarlarının bekasını sağlamak ve rejimlerini sürekli kılmak adına yeni liberal sistemin başat aktörlerine karşı gelmektense onların dönüşümsel rehberliğine rıza göstermeyi ve sisteme eklenmeyi kabul etmişlerdir.

Üçüncü dünyacılık, 1980'lerin sonunda Soğuk Savaş'ın sona ermesi, üçüncü dünyacı sömürge karşıtı hareketlerin iç çelişkileri, üçüncü dünyacı aktörler arasında ortak değerler konusundaki farklılaşmalar ve yeni liberal yapının başatlaşması²⁵ ile birlikte eski etkinliğini ve seçenek üretme yetkinliğini kaybetmeye başlamıştır. 1990'lı yılların başına gelindiğinde başta Mübarek olmak üzere Filistin sorununu bayraklaştıran Ortadoğu liderleri ve yönetimleri giderek küresel kapitalist yapılanmayla bütünleşmiştir. Bu ülkelerin yeni-liberal yapılanmanın liderliğini yürüten ABD'nin güvenlik ve bölge politikalarına eklenmiş Filistin Sorunu konusunda ABD'nin yaklaşımına alternatif ya da onunla çatışmayı göze alabilecek bir politika üretmesi de mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Filistin sorunu Ortadoğu'da gerçekleşen çoğu yapısal değişim sürecinde ve pratiğinde söz konusu değişimin unsurları tarafından atıf yapılan bir konu olmuştur. Bu değişimler İran devrimi örneğinde olduğu gibi bölge içindeki ideolojik, siyasi ve sosyo-ekonomik konumlanışı kökten etkileyebildiği gibi 1982 İsrail-Lübnan Savaşında olduğu gibi sınırların muğlaklaşması ya da yeniden tanımlanması ile bölge içi ülkelerin içyapılarında kökten yenileşmelere de yol açabilmiştir. Her iki durumda da Filistin sorunu bu değişim süreçlerine taraf olan unsurlar tarafından dikkate alınan önemli konulardan biri olmuştur.

İki kutupluluk sonrası ABD'nin başatlığının ve neo-liberal dönüşümün Arap rejimleri üzerinde yarattığı değişim baskıları Arap rejimlerinin de Filistin sorununu merkeze alan üçüncü dünyacılık yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmelerine yol açmıştır. Bu çerçevede ekonomik alanda temelleri 1980'lerde atılan *Washington Uzlaşısı* soğuk savaşın bitmesiyle Ortadoğu'nun Arap üçüncü dünyası tarafından başat siyasi-ekonomik yapıya eklenmesinin yol göstericisi olarak kabullenilmeye başlamıştır. Bu kabulleniş Arap rejimlerin

²⁵Mark T. Berger, "After the Third World?, ...

üçüncü dünyacı direniş kültüründen uzaklaşarak neo-liberal yapıya eklenme yolunda daha çok sistem-içi politikalar üretmelerine ve yeni sistemin başat aktörlerinin hegemonyal yaklaşımlarına daha fazla rıza göstermelerine yol açmıştır. Nitekim Washington Uzlaşısı'nın ortaya koymuş olduğu prensipler üçüncü dünya ülkelerine Batı liderliğinde ve rehberliğinde bir pazar ekonomisine geçiş ve gelişme programı sunmuşlardır²⁶. Bu programlar zamanla söz konusu ülkelerin başat sosyo-ekonomik ve politik sisteme yapısal olarak eklenmelerinin araçlarına dönüşmüştür. Ortadoğu ülkelerinin de içinde bulunduğu üçüncü dünya ülkelerinin iç ekonomik yapılarını uluslararası demokratik kapitalizmin mekanizmalarıyla bütünleştirmeyi amaçlayan bu yapısal uyum politikaları üçüncü dünya direniş kültürünün sosyo-ekonomik bileşenlerinin içeri de boşaltmış, bu direniş pratikten soyutlayarak söylemsel alana indirgemeye başlamıştır. Bu indirgeme Filistin sorununun üçüncü dünya direniş kültüründeki konumlanışında da hissedilirken Ortadoğu'daki üçüncü dünya rejimlerinin pratik çözüm arayışlarında başat aktörlere rağmen veya onlara karşı değil onlarla birlikte hatta onların liderliğinde sistem-içi yol ve yöntemleri tercih etmeye başladıkları gözlemlenmiştir.

Söylemsel düzlemde 1960'ların klasik Üçüncü Dünyacılığı İsrail'i on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda yayılcılığının en üst seviyelerinde olan Avrupa-Amerika başatlığındaki Batı merkezli yerleşimçi-kolonyalist bir anlayışın Ortadoğu'daki tezahürü olarak görmektedir²⁷. Oysa bu anlayış özellikle 1990'ların başında hayata geçirilmeye başlanan Barış Süreci öncesinde geleneksel üçüncü dünyacı bloğun lideri durumundaki Çin ve Hindistan gibi ülkelerin stratejik ve askeri çıkarları doğrultusunda İsrail ile askeri ve teknolojik işbirliği ilişkisine girmeleri ile birlikte dönüşmeye başlamıştır²⁸. Bu dönüşüm, birçok Üçüncü Dünya ülkesinin Filistin sorununa yönelik yaklaşımlarını yeniden gözden geçirmelerine ve bu söylemin dış vurumunda ya da eyleme geçirilmesinde İsrail'le geliştirmekte oldukları stratejik ilişkiyi göz önünde bulundurmalarına neden olmuştur. Bu çerçevede 1993 yılında hayata geçirilen Oslo Barış Süreci Filistin sorununa yönelik Üçüncü Dünyacı direniş söyleminin uluslararası hukuk alanında evcilleştirilmesinin zeminini hazırlamıştır²⁹. Aslında Oslo sürecinde İsrail'le ilişkilerini daha uzlaşmacı ve işbirlikçi yeni bir boyuta taşıyan Ürdün ve Mısır gibi ülkelerin neo-liberal sistemle bütünleşmeleri özellikle Mısır'ı üçüncü

²⁶ Charles Gore, "The Rise and Fall of the Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries", *World Development*, Cilt.28, Sayı 5, Mayıs 2000, s.789

²⁷ Ilan Pappé, *The Israel/Palestine Question*, London, Routledge, 1999, s.56

²⁸ Nikhil Shah., "Venezuela's Support for Palestine A Model for Third World Democracy", *Global Research*, Eylül 29, 2008

²⁹ Laurie King-Irani, "Exiled to a liminal legal zone: are we all Palestinians now?", *Third World Quarterly*, Sayı 27, Sayı 5, 2006 , s. 924

dünyacılığın lider ülkelerinden olma konumundan da uzaklaştırmış ve Filistin sorunun sistem-içi evcilleştirilmesinde başat aktörlerden biri haline getirmiştir. Küresel piyasa yapılanmasına ve bunun siyasi koşullandırmalarına alternatif yapı ve politikalar üretme yetkinliğini geliştirememiş birçok Ortadoğu ülkesinde “üçüncü dünyacılık” zamanla ülke liderlikleri tarafından rejimlerin meşrulaştırılmasını sağlayıcı uygulamaya geçirilmesi çok zor görünen bir retoriğe dönüşmüştür.

11 Eylül Sistem-dışı yeni bir direniş kültürü mü, sistem-içi gösterisel bir şiddet mi?

İkiz kulelere Eylül 2001’de düzenlenen saldırılar bazı gözlemciler tarafından üçüncü dünyacılığın batı merkezli hegemonyasına karşı geliştirmiş olduğu direniş kültürüne “gösterisel şiddet ” temelinde bir atıf olarak algılanmıştır³⁰. Bir başka deyişle bu saldırılar sisteme karşıt diğer muhalif unsurlar gibi yeni üçüncü dünyacı yaklaşımlar tarafından da sistem-dışı ya da sistem-yıkıcı sembolizmlerine odaklanılarak değerlendirilmişlerdir. Bu çerçevede 11 Eylül saldırıları bu yaklaşımlarla sistem dışı ve karşıtı olduğunu iddia eden bir söylemin şiddeti araçsallaştırarak mesajını en etkin bir şekilde vermeye çalıştığı bir “gösterisel şiddet” örnek olayı olarak kabul edilmişlerdir³¹. Bu noktadan hareketle yeni üçüncü dünyacıların 11 Eylül olaylarındaki şiddeti meşru görmemekle birlikte bu şiddetin aslında mevcut başat sisteme karşı sistem tarafından evcilleştirilmeyi reddeden bir duruşun mesajını iletmek için kullandığı bir yol olduğuna işaret ettiklerini söylemek mümkündür.

Nitekim eylem yeni-liberal düzenin politik ekonomik merkezine yapılmış ve bu anlamda simgesel önemi büyük olan bu saldırı yeni üçüncü dünya eylemcileri tarafından -belki şiddet ve terörizm boyutları dışında- ciddi bir muhalif duruşla karşılaşmamıştır. Bu bağlamda Oliver Roy’un belirttiği gibi saldırıların hedefinin modern emperyalizmin merkezleri olması saldırıların ana amaçsal kurgusunun söze döküldüğü cihat söylemi ve pratikleriyle içinde üçüncü dünyacı unsurların önemli bir kısmını barındıran sol küreselleşme-karşıtı söylemler arasındaki örtüşmeye işaret etmektedir³². Bu bağlamda Filistin meselesi El-Kaide gibi örgütlenmeler tarafından da araçsallaştırılmış ve cihat yolunda uygulamaya konulan “gösterisel şiddetin” meşruluk tabanını oluşturma noktasında emperyalizm ve ABD karşıtı söylemin önemli bir bileşeni haline getirilmiştir. Bununla birlikte bu dönemde Filistin meselesi

³⁰ Hent de Vries ve Lawrence Eugene Sullivan, *Political Theologies*, Fordham University Press, 2006, s. 19

³¹ Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 2001, s.126

³² Olivier Roy, *Globalised Islam*, Columbia University Press, New York, 2004, s. 46

uluslararası ortamda yalnızca muhalif grupların başat düzen karşıtı olduğunu iddia ettikleri şiddeti meşrulaştırma araçsallığında sıkışıp kalmamıştır. Sorun aynı zamanda uluslararası toplumun küreselleşme sürecine karşı kesimleri tarafından bir mücadele alanına dönüştürme çabalarının da bir parçası olmuştur. Nitekim 2002 yılının baharında *Wall Street Journal*'ın atmış olduğu manşet Filistin Sorununun Amerikan başatlığındaki küreselleşme karşıtları için söylemsel önemini ön plana çıkarmaktadır³³. İsrail müdahalesi sonucunda Ramallah'ta mahsur kalan Arafat'a canlı kalkan olmak üzere Batı Şeria'ya giden Avrupalı eylemcileri manşetine taşıyan *Wall Street Journal* küreselleşme karşıtlarının bölgede küreselleşme süreçlerine paralel olarak uygulanan baskı politikalarına karşı bayraklaştırdığı 'yeni' konulardan birinin de Filistin Sorunu olduğuna işaret etmiştir.³⁴ Ancak uluslararası toplumun muhalif kesimleri tarafından küreselleşme karşıtı duruşta ABD ve diğer başat güçlere karşı bayraklaştırılan sorun bölgede yeni bir üçüncü dünyacı direniş kültürünün oluşmasına, şekillenmesine ve sistematik olarak gelişmesine yol açmamıştır. Bu duruş bölgede sisteme eklenme sürecinin değişik safhalarında bulunan bölge rejimleri tarafından içselleştirilmemiş ve Filistin sorunu günlük politikanın söylemsel muhalifliğinde kontrol altında tutulmaya devam edilmiştir. Bu çerçevede 2003 Irak Savaşı da bölgede Amerikan karşıtı bir üçüncü dünyacı hareketin liderliğine soyunabilecek Suriye, Libya ve İran gibi ülkelerin toplumlarına ve liderliklerine bu konuda bir uyarı niteliği taşımış ve hemen savaş sonrası gelişen Amerika karşıtı duruşun sistemli bir üçüncü dünyacı muhalif harekete dönüşmesine liderlik edebilecek potansiyel aktörlerin etkisizleştirilmesi yönünde önemli bir örnek olay olmuştur.

Irak Savaşı ve Ötesi: ABD Karşıtlığı ve Bölgesel Çekişmeler Gölgesinde Üçüncü Dünyacılık ve Filistin Sorunu

2003 Irak savaşı, özellikle Ortadoğu'da Amerikan karşıtı görüşlerin artmasına³⁵ ve üçüncü dünyacı direniş kültürü içinde daha yoğunluklu bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır. Başta Ortadoğu olmak üzere, Avrupa ve Latin Amerika gibi bölgelerde başat sistemden memnun olmayan halk kesimleri ve muhalif gruplar Amerikan karşıtlığını kitlelerin harekete geçirilmesinde ve sistem karşıtı gösterilerde ön plana çıkarmışlardır Dünyanın değişik coğrafyalarında düzenlenen protestolarda Filistin bayrakları üçüncü dünyacı muhalif hareketlerin sembolleri olarak kullanılırken Filistin sorunu Irak konusundaki ABD politikası karşıtlığına eklenmiş bir şekilde

³³Yaroslav Trofimov, "Globalization Foes' New Cause: Palestine", *Wall Street Journal*, 04.04.2002, Cilt.239, Sayı.66, p.A10

³⁴a.g.e.

³⁵Giacomo Chiozza, "Disaggregating Anti-Americanism: An Analysis of Individual Attitudes toward the United States", Robert O. Keohane ve Peter J. Katzenstein (der.) *Anti-Americanisms in World Politics*, Cornell University Press, New York, 2007, s.124

irdelenmiştir. Ancak Filistin meselesinin Amerikan karşıtlığının bir sembolü olarak araçsallaştırılması ve Irak savaşı odaklı gösterilerin sembolik bir eklentisi haline getirilmesi Filistin odaklı üçüncü dünyacı bir karşı duruşun gelişmesine ket vurmuş, bu meselenin gerek Avrupa’da gerekse diğer bölgelerde Amerikan hegemonyasına karşı geliştirilmeye çalışılan karşı-hegemonyal veya muhalif duruşun desteklenmesi adına kullanılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda örneğin Avrupa ülkeleri karşı-hegemonya geliştirme çabası doğrultusunda bir taraftan ABD’yi Ortadoğu’daki totaliter devletlere destek vermekle eleştirirken³⁶ öte yandan Amerikan karşıtı olan totaliter veya otoriter yapılara “yeni üçüncü dünyacılık” yaklaşımı çerçevesinde göz yumarak aslında ABD’den pek de farklı bir yön çizmemiş ve üçüncü dünyacı değerlerin özülüyle çelişmişlerdir. Bu tür indirgemeci bir “yeni üçüncü dünyacılık” anlayışı Amerikan karşıtı duruşu yaygınlaştırmak uğruna üçüncü dünyacı değer ve ideallerden uzak olmalarına rağmen kendi çıkarlarını pekiştirmek ya da korumak amacıyla bu muhalif hareketin içinde yer alan diktatörlerin ve teröristlerin hukuk dışı faaliyetlerini de kendisinden uzaklaştırmamakta hatta bunlara göz yummuştur. Yine bu bağlamda Filistin meselesinde başta Fransa olmak üzere Avrupa Birliği üyelerinin 2003 sonrası yeni üçüncü dünyacılık çerçevesinde geliştirmeye çalıştığı söylem bazında sınırlı kalmış, uygulama noktasında gerek İsrail’in politikalarını değiştirme konusunda gerekse ABD’nin politikalarına alternatif üretme konusunda etkisiz olmuştur. Nitekim dünyada üçüncü dünyacılığın en önemli destekçilerinden biri olarak bilinen Fransız lider Mitterand döneminde bile Fransa’nın üçüncü dünyaya yönelik politikası söylemde sınırlı kalmış ve uygulamaya geçirilememiştir³⁷. Soğuk savaş sonrası dönemde söylemsel olarak üçüncü dünyacılığın Batıdaki liderliğinden eylemsel olarak küreselleşmenin aktörlüğüne geçmekte olan Fransa Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında Filistin sorununu ön plana çıkarıp bu konuda geniş kapsamlı bir uluslararası konferans düzenlenmesi çağrısında bulunurken üçüncü dünyacı bir dayanışma kaygısından ziyade kendi küresel şirketlerinin (Aérospatiale, Dassault, Matro ve Thomson) Irak topraklarındaki işleyişini garanti altına almanın ve Irak’taki Fransız rehinelere serbest bırakılmasının bir aracı olarak Irak liderliği ve Arap kamuoyunun desteğini sağlamayı amaçlamıştır³⁸. Bu anlamda Filistin sorunu Batı ülkelerinin Ortadoğu’da başatlıklarını sürdürme ve etki alanlarını genişletme çalışmaları sırasında anadamar politikalarına ulaşabilmek için atıfta buldukları ve araçsallaştırdıkları bir konu haline gelmiştir.

³⁶Barry Rubin, “The Usefulness of Anti-Americanism”, Barry Rubin and Judy Colp Rubin (eds.), *Loathing America, The Global Research in International Affairs*, (GLORIA) Center Herzliya, Israel , 2004,ss. 206-7

³⁷Melek Fırat, “Soğuk Savaş Sonrasında Fransa’nın Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt. 64, Sayı.1, s.122

³⁸a.g.e., s.133

Son yıllarda uluslararası hukuk mekanizmalarının üçüncü dünyanın hukuksal taleplerini ve kanun yapıcılık yaklaşımlarını göz önünde bulundurarak yeniden düzenlenmesi gerekliliğine işaret eden çalışmaların sayısının artmakta olduğu gözlenmektedir³⁹. Buna rağmen üçüncü dünyacılığın devlet-ötesi ya da devlet-dışı aktivizmi mevcut uluslararası hukuk düzeninin bütünleşik bir parçası haline gelmemiştir. Bu çerçevede var olan birinci dünya merkezli uluslararası hukuksal düzenin yetersizlikleri ve yetkinsizliği Filistin'in geleceğinin şekillendirilmesinde Filistinlileri dışlayan bir politik yaklaşımın hukuksal uzamda yeniden üretilmesine yol açarken Üçüncü Dünyacı söylemin böylesi bir düzende devlet-merkezli yaklaşımı odağına alan baskın yapılanmayı aşip alternatif bir açılım getirmesi mümkün olmamıştır. Nitekim alternatif dönüşümcü bir üçüncü dünyacı yaklaşımın liderliğini yapabilecek aktörlerin hemen hepsi bu devlet-merkezli neo-liberal yapıya eklenmiş ya da onunla bütünleşmiştir. Bu anlamda yapmış oldukları her hareket pratikte yapı dışı seçenekleri oluşturmak bir yana mevcut yapının yeniden üretilmesine katkıda bulunurken üçüncü dünyacı alternatif yalnızca söylemsel bir karşı konumlanışı veya ulus-merkezli karşı çıkışı destekleyen söylemsel bir muhalefeti ifade etmekten öteye gidememiştir. Sami Zubaida'nın belirttiği gibi tarihsel olarak geleneksel üçüncü dünyacılık Arap ve Müslümanların üzerindeki Batı hegemonyasını ortadan kaldırmadığı gibi İsrail'in bölgedeki başat durumunda ve baskın konumunda ciddi bir değişikliğe yol açacak bölgesel dinamikleri ve eylemciliği de oluşturmamıştır⁴⁰.

Arap Baharı ve Ötesi: Yeni Bir Üçüncü Dünyacılık ve Filistin Meselesine Yönelik Bütünleşik bir Politika Mümkün mü?

Elia Shohat ulus-merkezlilik kanıksayan bir Üçüncü Dünyacılık milliyetçiliğinin baskın yapıya alternatif üretme seçeneklerinin sınırlanacağına vurgu yaparak bunu aşacak bir üçüncü dünya sonrası yaklaşımın geliştirilmesi gerekliliğini irdeler⁴¹. Arap Baharı ilk zamanlarında üçüncü dünyacılığı milliyetçi ve rejim bekası odaklı kaygıları çerçevesinde araçsallaştıran bölge yönetimlerinin yapıbozumuna uğrayabileceğini göstermesi açısından Shohat gibi düşünürler tarafından bir dönüşüm sinyali olarak algılanmıştır. Arap Baharı'nın yeni üçüncü dünyacılık yaklaşımına en büyük katkısı üçüncü dünyacılık retoriğini otoriter/totaliter rejimlerinin bekası için araçsallaştırmaktan çekinmeyen baskıcı yönetimlerin tekelden kurtararak bu değerler bütününe gerçek muhattapları olmaları öngörülen üçüncü dünya ülke halklarının ve kamuoylarının değişik kesimlerine vermesi olmuştur. Öyle ki

³⁹ Upendra Baxi, "What may the Third World expect from international law?," *Third World Quarterly*, Cilt. 27, Sayı 5, 2006, ss. 713-25

⁴⁰ Sami Zubaida, *Islam, the People and the State*, 1993, Routledge, Londra ve New York, s. xviii,

⁴¹ Elia Shohat, *Taboo Memories, Diasporic Voices*, Duke University Press, Durham, 2006, s.326

bölgedeki kalkışmaların taşıyıcı unsurları olan halk talepleri odaklı toplumsal hareketlerin tersine söz konusu otoriter yönetimler tarihsel olarak üçüncü dünyacılık retoriğini Soğuk savaş öncesi ve sonrasında uluslararası alanda konumlanışsal avantajlarını büyük güçler arasındaki rekabeti de kullanma yoluyla arttırmak için kullanmışlardır. Bununla birlikte hem Filistin sorununu hem de üçüncü dünyacılık söylemini kendi iktidarlarının meşruiyet zeminini desteklemek ve mikro milliyetçiliklerini görüntüsel bir ABD ve Batı karşıtlığıyla beslemek için araçsallaştırmışlardır. Filistin sorununun kendisinin de ulus-devlet merkezli bir milliyetçilik projesi oluşu bu araçsallaştırmayı engellememiştir. Nitekim Filistin yönetimi de üçüncü dünyacılık söylemini kendi milliyetçi projesi için araçsallaştırmaktan çekinmemiştir. Üçüncü dünyacılık retoriğinin öz değerlerinden soyutlanarak araçsal olarak kullanımı kısa dönemde bölge rejimleri açısından bir rahatlama ve rejim karşıtı iç muhalefeti susturma olanağı sağlamışsa da zamanla söylem-pratik ikiciliği ve uyumsuzluğu halkla rejimin birbirinden yabancılaşmasına, hatta kopmasına neden olmuştur. Bu anlamda böylesi bir araçsallaştırmayla varoluşlarını daim kılmayı amaçlayan yönetimler varoluşsal meşruluk zeminlerini kaybetmişlerdir. Bir başka deyişle üçüncü dünyacılık söylemini kendi çıkar ve öncelikleri doğrultusunda uzun yıllar boyunca kullanmaktan çekinmeyen Mübarek, Kaddafi, Bin Ali rejimlerinin tasviyesiyle sonuçlanan Arap Baharı, Ortadoğu'daki itaat ve sadakat karşılığı koruma ve kayırma ilişkilerinin kısa süreli bir yapıbozumuna uğramasına veya yapı-içi dönüşümlerine yol açarak üçüncü dünyacılık direniş kültürünün bölge halklarının değişik kesimlerince yeniden algılanması sonucunu doğurmuştur. Filistin meselesi açısından bakıldığında bu durum Filistin davasının pragmatik dış politika amaçları doğrultusunda araçsallaştırmasını yöneten devlet-merkezli otoriter kontrol mekanizmalarının çöktüğü Mısır, Tunus, Libya ve Suriye gibi ülkelerde Filistin meselesinin söylemsel araçsallaştırılmasının kontrolünü zorlaştırmıştır. Bu ülkelerde söz konusu kontrol mekanizmalarının yerini çoklu oluşum ve altbirimler almış ve bu da Arap halklarının arasında Filistin meselesine yönelik çoklu bir üçüncü dünya yaklaşımının gelişmesine yol açarken meseleye yönelik ortak bir politik zemin oluşturma sürecini de karmaşıklaştırmıştır.

Arap Baharı Sonrasının Yapı bozumunda Yeni Üçüncü Dünyacılık Retoriğinin ve Filistin Meselesinin Bölgesel Dinamikleri

İslami Devrimden Neo-liberal Evrime: İran'ın Filistin Söyleminde Araçsal Dönüşüm

Bazı üçüncü dünya milliyetçilerine göre 1979 İran İslam Devrimi yalnızca sınıfsal ya da politik ekonomik anlamda anti-emperyalist bir dönüşümü değil aynı zamanda emperyalizmin en örtük alanlarının madunlar tarafından rızaya dayalı kabullenişine kültürel bir karşı konumlanışı da ifade

etmiştir⁴². Nitekim örneğin Mahmud Faksh'a göre İran İslam devrimi sonrasında da İslami hareketler bu kültürel anti-emperyalist söylemi eyleme geçirme mücadelesinin içinde bulunmuşlardır. Batı değerler sisteminin dışında inşa edilecek alternatif bir toplumsal düzeni amaçlayan ve bu amaca yönelik din-merkezli bir ideoloji ile beslenen bu mücadele üçüncü dünyacılığın direniş kültürü ve karşı-konumlanışıyla da örtüşmüştür⁴³. Öyle ki, İran İslam devrimini oluşturan ve sürdüren toplumsal gruplar arasında üçüncü dünyacılık önemli bir hareket noktasını oluşturmaktaydı. Devrim öncesi ve sonrası dönemde ABD liderlikli Batı başatlığına karşı kültürel bir muhalif konumlanış ve karşı kimlik oluşturma hareketlerinin öncülüğünü yapan dini aydınların büyük çoğunluğu orta-sınıf, anti-emperyalist, devrimci ve üçüncü dünyacı bir arka plandan gelmekteydi⁴⁴. Bu bağlamda 1979 devrimi öncesinde Filistin sorunu sosyalist yaklaşımların önemli konularından biriyken, İslam devrimi bu sorunu Müslüman mazlumların Hristiyan ve sömürgeci Batı emperyalizmi karşısındaki ezilmişliğinin bir sembolü olarak bayraklaştırmıştır. Üçüncü dünyacılık ve İslami Devrimin ortak noktalarından biri Batı modernizminin tanımladığı ve başat olduğu bir dünya yapılanması olmuştur. Bu yapı içinde olası bir konumlanış ancak Batı'nın hegemon unsurlarına uyum sağlamak, onların başatlığını içselleştirerek yeniden üretmek ya da onlarla uzlaşmak yoluyla mümkün olabilirdi ki bunlar ne İslami hareketlerin ne de üçüncü dünyacıların tercih ettiği seçeneklerdi. Bu doğrultuda bu iki düşünce ve eylem akımı da Batının hegemonyasına karşı sistemsel bir mücadeleyi seçmişlerdir. Her iki akım da Filistin meselesini Batı karşıtı bir ezilmişlik söyleminin önemli bir bileşeni haline getirmiştir. Bu söylemlerdeki temel ayrışma noktasının yoğunluklu olarak ideolojik duruşların farklılığından kaynaklandığı ifade edilmiştir. Ancak böylesi indirgemeci bir yaklaşım, iki anaakım sistem karşıtı duruşun da gerek düşünsel gerekse eylemsel düzlemde Filistin sorununu araçsallaştırmalarını dikkate almasını engellemiştir. Bu anlamda Filistin sorunu sistem karşıtı direniş kültürünün bayrak konularından biri haline getirilirken bu araçsallaştırma ile ideolojik farklılıkların etkileşimli niteliği yeterince irdelenememiştir. Öyle ki, örneğin Nasır'ın öncülüğünü yaptığı sosyalist üçüncü dünyacı yaklaşımın Filistin sorununa eğilişiyle Humeyni önderliğindeki İslami hareketin Filistin sorununa eğilişi arasındaki fark yalnızca bu iki liderliğin ideolojik duruşlarından kaynaklanmamaktaydı. Dönemsel siyasi ve sosyo-ekonomik koşullar, yönetimlerin bölgesel liderlik kaygıları, Batı modernizmi değerlerine karşı tanımlanmaya çalışılan kimlik politikaları değişik unsurların Filistin sorununu farklı araçsallaştırmalarına yol açmıştır.

⁴² Sami Zubaïda, *Islam, the People...*, s. 40

⁴³ Mahmud A. Faksh, *The Future of Islam in the Middle East*, Praeger Publishers, Westport, 1997, s.26

⁴⁴ Asef Bayat, *Making Islam Democratic*, Stanford University Press, Stanford, 2007, s. 85

Arap Baharı'nın bölgede yarattığı bütünlüksüz yapıçözümü ve belirsizlik İran'ın yürütebileceğinden ve liderliğine soyunabileceğinden daha fazla bir karmaşıklık içerir. Bu nedenle Ahmedinejat döneminde Latin Amerika ve Afrika ile işbirliği odaklı ortak kalkınmacı bir üçüncü dünyacılık anlayışını dış politika çizgisinin anadamarı haline getiren⁴⁵ ve ABD güdümlü uluslararası sistem karşıtı bir söylemi Venezuela gibi diğer muhalif üçüncü dünya ülkeleriyle birlikte dillendirmekten çekinmeyen İran rejimi, Arap Baharı sonrası Ortadoğusu'nda aşamalı bir şekilde sisteme eklenmeyi seçen ve öncekinden daha pragmatik bir görüntü çizmeye başlamıştır. Bu görüntü İran'da Ruhani'nin cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra oluşan yeni siyasi tablo, İran liderliğince geliştirilmeye başlayan yeni sistem-içi duruş, temkinli de olsa uluslararası ve bölge-içi işbirliği açılımları, Yahudilere yönelik başat Antisemitik söylemdeki değişim/yumuşama ve ABD'yle başlatılan diyalogla daha da pekişmiştir. Böylesi bir eklenme arayışı ve çabası içinde bulunan İran'ın yakın dönemde Filistin sorununu yeni bir üçüncü dünyacılık anlayışı içinde bayraklaştırmasını beklemek İran'ın Ruhani liderliğinde yeni bir dış politika anlayışı ve söylemiyle oluşturulmaya başlanan uluslararası ilişkiler vizyonu ile uyuşur görünmemektedir.

Arapçı, İslamcı ve Ötesi: Arap Baharı Sonrası Mısır'ın Filistin Söylemi

Tarihsel olarak üçüncü dünyacılığın ve Filistin meselesinin bir başka öncü ülkesi olan Mısır'ın Arap Baharı sonrası oluşan yeni yapıda yeni bir üçüncü dünyacılık yaklaşımının bölgesel lideri ve Filistin meselesinin etkin bir aktörü olabilmesi için öncelikle kendi bölünmüşlüğü ve siyasi-duruşsal parçalanmışlığını aşması gerekmektedir. Aslında Mübarek sonrası Mısır'da Arap Baharı'nın ilk dönemleri Mursi önderliğinde ve Müslüman Kardeşlerin yönlendirmesinde katılımcı bir yapı-dönüşümü beklentisiyle geçmiştir. Beklenmeye konu olan yönetimsel ve toplumsal değişimin daha demokratik ve istikrarlı yeni bir Mısır yaratmakla kalmayıp Mısır'ı lider merkezli değil halk destekli yeni bir Pan-Arapçı / Pan-İslamcı bölgesel üçüncü dünyacılık yaklaşımının lider ülkesi konumuna getireceği de umut edilmiştir. Bu yeni yapılanmada Mısır dış politikasında Filistin'e yönelik anlayış, algı ve uygulamaların da değişerek Filistin meselesinin güvenlik kaygılarının başatlığında araçsallaştırıldığı retoriksel bir anlayıştan Filistin toplumunun kaygılarının ve çıkarlarının Arap-Müslüman dayanışması içinde gözetileceği halk destekli bir anlayışa geçileceği öngörülmüştür⁴⁶. Ancak bu beklentinin aksine Arap Baharı'nın bir sonucu olarak Mısır'da iktidara gelen Müslüman

⁴⁵Fariborz Arghavani Pirsalami, "Third Worldism and Ahmedinejad's Foreign Policy", *Iranian Review of Foreign Affairs*, Cilt 4, Sayı. 2, Yaz 2013, ss.81-109.

⁴⁶Larbi Sadiki, " Hamas and Arab Spring", *Al Jazeera*, 29 December 2011, <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2011/12/2011122964659993802.html>

Kardeşler ve Mursi yönetimi Mısır toplum yapılanmasının değişik kesim temsilcilerini yönetişimin paydaşları olarak yeni sosyo-ekonomik ve politik yapıya dahil edememiş ve böylece Mısır'da eşitlikçi bir dönüşümün taşıyıcısı veya yürütücüsü haline gelemeyerek iktidarı bırakmaya zorlanmıştır. Nasır döneminde kalkınma-odaklı altyapı-milliyetçiliğinin ve bölgedeki sömürgecilik karşıtı, özgürlükçü bir yenedünya düzenini hedefleyen üçüncü dünyacı hareketin⁴⁷ önemli taşıyıcı kurumlarından biri olarak görülen Mısır ordusunun Mübarek iktidarı ve Arap Baharı sonrası yeni dönemde böylesi bir rolü yeniden üstelenme yetkinliğine sahip olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur. Nasır döneminin aksine Mısır toplumunun bölünmüşlüğü, orduya olan toplumsal desteğin yetersizliği, ordu dışı alternatif siyaset üretici unsurların çokluğu, ordunun bölgesel müdahale kapasitesinin ve hem Arap dünyasındaki hem de uluslararası toplumdaki meşruluğunun/itibarının bozunumu, Mısır ordusunun değil bölgesel düzeyde, Mısır toplumu düzeyinde bile başat sistem-karşıtı özgürlükçü bir üçüncü dünya hareketinin taşıyıcı unsurlarından biri olabilmesine engel teşkil etmektedir.

Mevcut durumda Mısır kamusal alanında solcuların temsilcisi *İlerici Gençlik Ligi*, orta ölçekli endüstriyel şehirleri temsil eden *6 Nisan Ulusal İşçi Hareketi*, güney Mısır'ın kırsal gruplarını temsil eden *Yukarı Mısır Gençlik Platformu*, seçkin Hristiyan Mısırlılar tarafından desteklenen *Özgür Mısırlılar Partisi*, Nasırcı ulusalcı-sol görüşleri ile ön plana çıkan *Karama Partisi*, orta sınıfın görüşlerini yansıtan *Wafd* ve *Yeşiller* gibi siyasi örgütlenmeleri⁴⁸ ile *Müslüman Kardeşleri*, *Keftiya* hareketini ve Mursi sonrası geçiş dönemini yöneten Mısır ordusunu ortak çoğulcu bir paydada buluşturacak bütünleştirici ve toplumun her kesimini kapsayıcı bir kurumsallaşmanın ve devlet yapılanmasının olmayışı Mısır'ın yakın dönemde ne pan-İslamcı ne de pan-Arapçı bir üçüncü dünyacı yaklaşımın liderliğine soyunmasına izin vermektedir. Yine bu durumun bir sonucu olarak ortaya çıkan ve gün geçtikçe daha da derinleşen bölünmüşlük Mısır toplumu içinde Filistin meselesine yönelik ortak bir söylem ve dayanışma pratiğinin geliştirilebilmesine de imkân tanımamaktadır.

Baas Tekelciliğinden Siyasi Şiddet Döneminin Çoğulculuğuna: Suriye İç Savaşında Filistin Söylemi

Arap Baharı sonrası Ortadoğu ülkelerinde ortaya çıkan toplumsal bölünmüşlüğün en şiddetlilerinden biri de Suriye'de meydana gelmiştir. Arap Baharı'nın Suriye rejimi açısından yapıbozumsal bir tehdit oluşturması Başar

⁴⁷Paul Amar, "Egypt as a Globalist Power: Mapping Military Participation in Decolonizing Internationalism, Repressive Entrepreneurialism, and Humanitarian Globalization Between the Revolutions of 1952 and 2011", *Globalizations*, Cilt 9, Sayı.1, ss.179-194.

⁴⁸Paul Amar, 'Egypt after Mubarak', *The Nation*, 23 Mayıs 2011, ss. 11-15.

Esad yönetiminin varoluşsal direnişi ile karşılaşmış ve bu durum ülkeyi iç savaş koşullarına taşımıştır. Amaç ve araçların birbiriyle içiçe geçtiği, değer sistemlerinin muğlaklaştığı, toplumiçi dinamiklerin ABD, Rusya gibi küresel; Katar, Suudi Arabistan, İran, İsrail ve Türkiye gibi bölgesel toplum dışı müdahiller tarafından farklı kaygılar bağlamında araçsallaştırıldığı böylesi bir iç savaş ortamında Filistin sorunu ve üçüncü dünyacılık dayanışması gerek rejimin gerekse muhalif grupların birincil kaygısı olmaktan uzaktır. Varlık mücadelesi veren rejim ve rejim karşıtı gruplar için üçüncü dünyacılık ve Filistin meselesine yönelik söylem ve pratikler ancak bu varoluşsal mücadeleye gerek düşünsel gerekse pratik anlamda bir katkı koyduğu ölçüde taraflarca araçsallaştırılmış ve gündeme getirilmiştir. Suriye'deki mücadelede birbirleri ile rekabet, çatışma ya da işbirliği içinde olan ve çeşitli toplum-dışı bölgesel ve uluslararası unsurlarla çıkar ilişkileri veya değer örtüşümleri bulunan farklı toplum kesimlerinin Filistin meselesine bakışları, bu örtüşüm ve ilişkilerin etkisinde şekillenmektedir. Bu anlamda örneğin sınırlı sosyo-ekonomik taleplerine ulaşmak için Suriye'deki kalkışmaların bir parçası olan talep odaklı madun gruplarının; *Suriye Yerel Eşgüdüm Komiteleri* gibi Suriye'nin farklı şehirlerindeki yerel halk temsilcilerinden oluşan ve rejimin toplumsal hak ihlallerini eleştiren daha merkezi örgütlenmelerin; *Suriye Devrimi 2011, Şam Haber Ağı, İnsan* gibi liberal demokrasi ve insan hakları odaklı ve sosyal medyada etkin grupların; *Kürt aşiretleri, muhalif Suriyeli politikacılar ve Suriye Müslüman Kardeşleri* gibi grupların içinde bulunduğu geleneksel muhalefetin; ordudan kaçanların ve bunların destekçilerin oluşturduğu muhalif toplulukların⁴⁹ gerek üçüncü dünyacılık gerekse Filistin konusundaki yaklaşımları ve öncelikleri birbirlerinden çok farklıdır. Bir kısmı yeni üçüncü dünyacılığın eleştiri hedefinde olan güç yapılanmalarıyla işbirliği içinde bulunan bu kesimlerin aralarındaki bu farklılıkların giderilerek bunlar arasında yeni üçüncü dünyacı bir dayanışma ve Filistin meselesine yönelik bütünlüklü ortak bir duruş oluşturulması olasılığı mevcut sürecin karmaşıklığında mümkün görünmemektedir.

Çok sahipli sahipsizlik: Arap Baharı Sonrası Filistin Söyleminin Sistemiz Çoğulculuğu

Arap Baharı çerçevesinde bölgede meydana gelen toplumsal hareketlerin ortak özellikleri değerlendirildiğinde bu hareketlerin büyük çoğunluğunun hareket noktalarının ya da direniş pratiklerinin yeni üçüncü dünyacılığın değerleri ve direniş kültür bileşenleriyle örtüştüğü söylenebilir. Nitekim bölgedeki kalkışmaların nedenlerini oluşturan işsizlik, sosyo-ekonomik rahatsızlık ve dengesizlikler, neo-liberal sisteme eklemlenmiş sürecinde altsınıflar üzerinde artan baskılar, gençliğin mevcut yapıdan

⁴⁹James L. Gelvin, *The Arab Uprisings*, Oxford University Press, Oxford, 2012, ss.112-114

hoşnutsuzluğu ve değişim talepleri, toplum kesimlerinin sınırlılık ve yoksunluklardan kurtulma isteği⁵⁰ gibi konular ile üçüncü dünyacılığın eleştiri zemini arasında önemli bir bağdaşıklık vardır. Ancak bu bağdaşıklığın yeni bir üçüncü dünyacılık dayanışmasına ve bütünleşik bir Filistin politikasının bayraklaştırıldığı hakim sistem karşıtı sistemli bir direnişe dönüşmesinin önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Bu engellerin en önemlisi kalkışmaları gerçekleştiren toplumsal kesimlerin yerel, bölgesel ve uluslararası anlamda bölünmüşlüğü ve eşgüdümsüzlüğüdür. Ortak bir ideolojik duruş noksanlığı, toplumsal hareketlerde etkin rol oynayan alt-sınıfların ve gençlerin ortak bir siyasi düşünsel zeminlerinin bulunmaması, Arap Baharı sonrası oluşan siyasi tablodaki yönetim sorunları, kalkışmaları ortak değerler sistemi doğrultusunda yönetecek yetkin liderliklerin bulunmaması⁵¹, demokrasi ve insan hakları yanlısı yapılanmalarla geleneksel muhalif yapılar arasındaki iletişimin kırılmalılığı, iç ve dış aktörler arasındaki ittifak ilişkilerinin karmaşıklığı, sosyo-ekonomik zayıflıkların birinci dünya yapılanmalarının bölgeye müdahalelerine imkân tanınması gibi etkenler bu bölünmüşlüğü daha da derinleştiren ve bütünlüklü bir muhalif duruşun gelişimini engelleyen diğer etmenlerdir. Ortak düşünsel zeminin oluşması öndeki başka bir engel Arap Baharı'nın diğer üçüncü dünyacı sistem karşıtı hareketlerden izole bir şekilde değerlendirilmesinin onu Ortadoğu kontekstine sınırlaması ve bir Arap istisnacılığına sürüklenmesidir. Böylesi bir istisnacılık Arap Baharı kalkışmalarının ve Filistin Sorununun düşünsel ve değerler düzleminde yerel otantizmini kaybettirmeden küreselleştiren bir üçüncü dünyacı yaklaşımdan koparıp başat sistemin yapısal sorunlarından bağışık bir bölgesel indirgemecilik kapsamında değerlendirilmesine yol açabilir. Bu yüzden Arap Baharı'nı ve Filistin meselesini yeni üçüncü dünyacılık açısından değerlendirirken küresel, bölgesel ve yerel dinamikler arasındaki bağlantıları başat sistemin yapısı, tutarlılıkları ve çelişkileri ile de ilişkilendirerek irdelemek gerekmektedir.

Özetle bölgesel dinamiklere bakıldığında Ortadoğu'da Arap Baharı sonrasında Filistin meselesine yönelik ortak bir üçüncü dünyacı değersel ve düşünsel bir zeminin oluşumu önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Olası bir sistemli ve bütünleşik üçüncü dünyacılık karşı duruşunun potansiyel paydaşları olan bu gruplar arasında düşünsel/pratik bir ortaklık zeminini inşa etmek bu engeller ortadan kalkmadıkça, grupların sistem-içi konumlanışsal öncelikleri değişmedikçe ve üçüncü dünyacılık hareketinin değerleri bu gruplarca içselleştirilmediği sürece çok kolay olmayacaktır.

⁵⁰Joel Beinin ve Frederic Vairel (der.) *Social Movements, Mobilization, and Contestation in the Middle East and North Africa*, Stanford University Press, Stanford, California, 2011, s.248.

⁵¹Mohammed Nuruzzaman, "The Arab Spring – Inching towards a Dead End?", *Global Change, Peace and Security: formerly Pacifica Review: Peace, Security and Global Change*, Cilt 25, Sayı 3, ss. 357-362.

Ezilmişlerin İdealizminden Pragmatik Araçsallığın Bölünmüşlüğüne: Arap Baharı Sonrası Filistinliler ve Filistin Sorunu

Filistin içinde üçüncü dünyacı direniş kültürünün söylemsel tekeli ölümüne dek Yaser Arafat'ın kontrolünde gelişti. Nitekim 1980'li yılların sonuna doğru üçüncü dünyacılık düşünsel ve uygulama olarak ciddi krizlerle karşılaştığında⁵² ya da ilk intifada kendi kontrolü dışında geliştiğinde bile Arafat bu söylem üzerindeki kontrolünü kaybetmemiştir. Arafat, *Bağlantısızlar Hareketi*'ne üye olduğu ilk dönemlerden itibaren üçüncü dünyacılık yaklaşımlarını ideolojisinin bir parçası haline getirmek ya da içselleştirmekten ziyade onları Filistin ulusal bağımsızlık ereğine ulaşmada araçsallaştırmayı tercih etmiştir⁵³. Nitekim Arafat yönetiminde Filistin Kurtuluş Örgütü üçüncü dünya ülkeleriyle uzun dönemli ekonomik, politik ve sosyal ilişkileri kurumsallaştırarak pekiştirmeye yönelik doktrinler ve ortak platformlar inşa etmek yerine bu ülkeleri kurtuluş hareketinin pratik ihtiyaçlarını (silah ve ekonomik yardım gibi) karşılamak ve diplomatik alanda Filistin mücadelesine destek vermek için ikna yöntemlerini geliştirmeyi seçmiştir⁵⁴. Bu bağlamda, üçüncü dünyacılık söylemi de Filistin siyasi seçkinleri tarafından Filistin toplumunda ve siyasi yapılanmasında üçüncü dünyacılık bilincinin içselleştirilmesinden çok ulusal çıkarlara ulaşmak için kullanılan uygulamaların meşrulaştırıcısı olarak işlevselleştirilmiştir. Bu işlevselleştirme Arafat'ın son dönemine kadar devam ederken aynı zamanda Filistin sorununun çözümünde başat durumunda olan aktörlere baskı unsuru olarak da kullanılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Filistin siyasi seçkinleri de ciddi bir ikileme karşı karşıya bulunmaktadır. Varolan uluslararası hukuk yapılanması içinde bir hak iddiasına girebilmek ya da bu iddiayı destekleyebilmek için bir devlet olmak ve dolayısıyla devlet-merkezli Üçüncü Dünyacı anlayışı yeniden üretmekle sistemle bütünleşmek durumundadırlar. Öyle ki Laurie King-Irani'nin işaret ettiği üzere her ne kadar bazı Filistinli gruplar sistem dışı bir duruşu sergiliyor gibi görünseler ve mazlum oldukları söylemiyle direnişlerini meşrulaştırmaya çabalasalar da, Filistin devleti uluslararası toplum tarafından tanınmadığı ve uluslararası hukuksal belgeleri imzalamadığı sürece (yani devlet-merkezli yapının devletli bir bileşeni olmadıkça) Filistinlilerin 'bağımsız' adalet arayışı müspet sonuçlar doğurmakta zorlanacak gibi görünmektedir⁵⁵. Bu nedenledir ki Mahmud Abbas liderliğindeki Filistin

⁵² James L. Gelvin, *The Israel-Palestine Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, s.200

⁵³ Yezid Sayigh ve Avi Shlaim, (der.) *The Cold War and the Middle East*, Oxford University Press, Oxford, 1997, s.134

⁵⁴ A.g.e.

⁵⁵ Laurie King-Irani, "Exiled to a liminal legal zone: are we all Palestinians now?", *Third World Quarterly*, Cilt: 27, Sayı 5, Temmuz 2006 , s. 929

Yönetimi Arap Baharı sonrasında da Filistin meselesini sistem-içi mekanizmaları kullanarak ve başat sistemin etkin bir unsuruna dönüşerek ya da uluslararası toplumun ve bölgenin yetkin aktörlerinin desteğini alarak çözüme yolundaki yaklaşımını devam ettirmektedir. Arap Baharı'nın yaratmış olduğu demokratikleşme ve dönüşüm rüzgârını Filistin'in devletleşme sürecinde araçsallaştırmaya çalışan ve aynı zamanda bu sürecin iç dinamiklerini daha iyi kontrol edebilmek için Hamas'la taktiksel bir anlaşma imzalayan Abbas yönetiminin bir yandan İsrail'le ikili görüşmeleri yürütürken ve uluslararası yapının başat güçlerini Filistin'in devletleşme sürecine karşı olmamaları noktasında ikna etmeye çalışırken Filistin meselesi odaklı sistem karşıtı üçüncü dünyacı bir direnişin paydaşı olması çok zor bir ihtimaldir.

İlk dönemlerinde Filistin meselesi bağlamında siyasi konumlanışı ve uyguladığı taktikler açısından yerel sınırlılıkların ötesinde sistemle ilgili bir karşı direniş hareketini simgelediği düşünülen ve bu yüzden sömürü karşıtı üçüncü dünyacı hareketin yerel temsilcisi olarak kabul edilen ⁵⁶ Hamas'ın bile zaman içinde sistem-içileştiğini ve Filistin devlet inşa sürecinin etkin ve yetkili bir paydaşı haline geldiğini gözlemlemek mümkündür. Ayrıca en önemli taktiksel destekçisi olan Suriye'deki Esad rejiminin ve ideolojik destekçileri olan Mısır'daki Mursi ve İran'daki Ahmedinejad yönetimlerinin desteğinin kesildiği veya azaldığı bir ortamda Hamas'ın Ortadoğu'da Filistin meselesi odaklı sistem karşıtı yerel otantizmini kaybetmemiş küresel bir direniş hareketinin taşıyıcı unsuru olabilme yetkinliği de oldukça düşüktür. Bununla birlikte yalnızca Filistin sivil ve siyasi toplumlarında değil aynı zamanda Hamas'ın da kendi örgütsel yapılanması içinde tecrübe etmekte olduğu bölünmüşlük Hamas'ın böylesi bir rolü üstlenmesini pek mümkün kılmamaktadır. Yine bölgede Hamas'la ideolojik anlamda değer sistemleri örtüşen benzer siyasi yapılanmaların Arap Baharı sonrasında kendi ülkeleri içindeki mücadelelerde siyasi anlamda bir varoluş ve konumlanışsal üstünlük elde etme çabasının içine girmeleri ve bu geçiş döneminde Filistin meselesine ancak bu çabalara katkı koyduğu ölçüde atıfta bulunmaları Hamas'ın siyasi muhalefetinin hareket alanını da sınırlamakta ve örgütün bölgede yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Bu yalnızlaşma Hamas'ı başat sistemle daha iyi ilişkiler geliştirmesi yönünde zorlayabileceği ve sistem-içileştirebileceği gibi sistem karşıtı eylemlerini yoğunlaştırmasına da neden olabilir. Ancak Hamas içinde Arap Baharı sonrası Gazze'deki hükümet ve Halit Meşal yönetimindeki Şam merkezli siyasi kanat arasında yaşanan fikir ayrılıkları Hamas'ın da bir blok olarak sistem-dışı eylemlere yönelmesini engellemiş, özellikle Meşal'in de etkisiyle hareketi daha sistem-içi ve uzlaşımçı bir çizgiye

⁵⁶Anders Strindberg ve Mats Warn, "Realities of Resistance: Hizballah and Palestinian Rejectionists, and Al-Qa'ida Compared", *Journal of Palestine Studies*, Cilt XXXIV, Sayı.3, Bahar, 2005, ss.23-41

çekmiştir. Bu noktada Hamas'ın Arap Baharı sonrasında oluşan 15 Mart Hareketi gibi bütünleşme yanlısı toplumsal hareketlere karşı uyguladığı baskı politikasının Gazze'de yarattığı toplumsal tepkinin⁵⁷ ve yönetim başarısızlıklarından kaynaklanan meşruiyet kaygısının da etkisi büyüktür. Bu anlamda gerek Hamas'ın Filistin devlet yapılanmasına önce eklemeliğini sonra da idari yapının etkin bir parçası haline gelişini gerekse Filistin Yönetimi'nin devlet olma yönünde atmış olduğu adımları devlet-merkezli üçüncü üçüncü anlayışı yeniden üreterek sistemle bütünleşme kaygısının bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Bu anlamda sistem-içi tutunum mücadelesine yoğunlaşan bu Filistinli iki başat unsurun da yakın dönemde Filistin sorunu odaklı bir yeni üçüncü dünyacı direniş hareketinin taşıyıcısı, bayraktarı, ya da etkin bir paydaşı olması ancak bölgesel yalnızlaşmalarının son bulması ve içsel bölünmüşlüklerini aşmaları koşuluyla mümkün olabilecektir.

Sonuç

Arap Baharı Ortadoğu'da yeni üçüncü dünyacılık anlayışının hayata geçirilebilmesi için bir umut ışığı olarak çıkmış olsa da kısa zaman içinde eski üçüncü dünya hegemon aktörlerinin güç savaşının mücadele alanına dönüşmüştür. Bu anlamda mevcut karmaşık sistem-içi konumlanış mücadelesinde tüm sistem muhalifi eşitlikçi grup ve örgütlenmelerin ortak bir düzlemde birleşerek yeni üçüncü dünyacı hareketi sistemli bir karşı duruş yapılanmasına dönüştürmeleri yakın bir ihtimal olarak görünmemektedir. Her ne kadar bu toplumsal hareketlerde sistem karşıtı retorik ve uygulamalara karşı üçüncü dünyacı duruşun ve direniş kültürünün izlerine rastlansa da bunların sistematik, tüm paydaşları kapsayıcı ve bütünlüklü bir yapıbozumcu muhalif harekete dönüşebileceğini öngörmek çok iddialı olacaktır. Bu anlamda Arap Baharı toplumsal hareketlerini üçüncü dünyacı demokratik devrimler olarak nitelendirmek bu hareketlerin doğasına ifade ettiklerinden daha fazla bir anlam yüklemek olacaktır. Öyle ki bu hareketler, bölgede ve uluslararası sistemde önemli bir sistem karşıtı farkındalık yaratmakla birlikte bu farkındalığı üçüncü dünyacı ortak bir muhalif bilinçliliğe dönüştürememişler hatta kendi ülkelerindeki hakim uluslararası sisteme eklemeli olmuş başat yapıları bir yapıbozumuna veya sistemsel dönüşüme uğratamamışlardır. Bu anlamda Arap Baharı aslında ilk dönemlerinde Ortadoğu halkları arasında kabul görmeye başlayan küresel sistem karşıtı yeni üçüncü dünyacılık yaklaşımının uluslararası yapı-bozumcu ya da yapı-dönüştürücü bir harekete evrilmesi için önemli bir fırsat olarak ortaya çıkmıştır. Ancak oluşum kodundaki çoğulculuğu eşitlikçi, kapsayıcı ve bütünlüklü bir karşı duruşsal mücadele bloğuna çevirme

⁵⁷ Andrea Dessi, "Israel and the Palestinians after the Arab Spring: No Time for Peace", *Istituto Affari Internazionali Working Papers*, 1216 Mayıs 2012, ss. 8-11

yetkinliğine sahip olamayışı ileri aşamalarında bu süreci mevcut sisteme eklemlenmiş ve çatışma ve çıkar odaklı güç sisteminin yeniden üretimine katkı koyan sığ bir sistem-içi tutunum mücadelesine dönüştürmüştür. Arap Baharı'ndaki bu bölünmüşlük, sistem-içi tutunum mücadelesi, konumlanışsal ve yönsel muğlâklık Filistin meselesinin ele alınışına da yansımıştır. Arap Baharı öncesinde Arap milliyetçiliği ve mikro-milliyetçilik bağlamında bölgedeki oytoriter ve totaliter rejimlerin sistem-içi konumlanışsal mücadelelerinde amaçlarına ulaşmak için araçsallaştırdığı Filistin meselesi Arap Baharı sonrasında bölgede oluşan çoklu yapıda ortaya çıkan toplumsal oluşum ve altbirimlerin sistem-içi konumlanışsal mücadelesine eklemlenmiştir.

